

Кичик саноат зоналарида инвестицион самарадорликни оширишнинг синергетик модели аҳамияти

Шахноза Элшодовна Маннапова
Тошкент молия институти

Аннотация: Мақолада кичик саноат зоналари инвестицион фаоллигини оширишнинг инвестицион самарадорликни ошириш “синергетик модели”нинг аҳамияти билан боғлиқ жараёнлар тадқиқ этилган. Кичик саноат зоналарида инвестицион фаолликни таъминлаш жараёнига таъсир кўрсатувчи омиллар назарий-услубий жиҳатдан ўрганилган. Кичик саноат зоналари инвестицион фаоллигини оширишга салбий таъсир кўрсатувчи омилларни бартараф этиш йўналишлари ва имкониятлари асосланган. Ўзбекистонда кичик саноат зоналари инвестицион фаоллигини оширишга доир илмий таклиф ва амалий тавсиялар берилган.

Калит сўзлар: кичик саноат зоналари, инвестиция дастури, инвестицион лойиҳа, инвестицион фаоллик, инвестиция сиёсати, инвестицион салоҳият, инвестиция муҳити, инвестицион ресурс

The importance of the synergistic model of increasing investment efficiency in small industrial zones

Shakhnoza Elshodovna Mannapova
Tashkent Financial Institute

Abstract: The article discusses the processes associated with the value of the “synergetic model” of improving the efficiency of investments in small industrial zones. Theoretically and methodologically, the factors influencing the process of ensuring investment activity in small industrial zones have been studied. The directions and possibilities of eliminating factors that negatively affect the increase in investment activity of small industrial zones are substantiated. Scientific proposals and practical recommendations are given to increase the investment activity of small industrial zones in Uzbekistan.

Keywords: small industrial zones, investment program, investment project, investment activity, investment policy, investment potential, investment environment, investment resource

Кириш

Ҳозирда саноат зоналарининг инвестицион фаоллигини оширишда, саноат зоналарида ташкил этилган корхоналар фаолиятининг барқарор иқтисодий ўсишини таъминлаш, саноат ишлаб чиқаришни модернизация ва диверсификация қилиш, юқори истеъмол характериға эга бўлган саноат маҳсулотларини ишлаб чиқариш ҳажмини ошириш жараёнлари устувор аҳамият касб этади. Бу каби қатор ҳолатларда инвестицияларни иқтисодий тараққиётдаги ролини комплекс баҳолаган Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев 2018 йил 28 декабрдаги мамлакатимизни ривожлантиришнинг энг муҳим устувор вазифалари тўғрисидаги Олий Мажлисга Мурожаатномаси куйидагича тўхталиб ўтган эди: «Жаҳон тажрибаси шуни кўрсатадики, қайси давлат фаол инвестиция сиёсатини юритган бўлса, ўз иқтисодиётининг барқарор ўсишига эришган. Шу сабабли ҳам инвестиция - бу иқтисодиёт драйвери, ўзбекча айтганда, иқтисодиётнинг юраги, десак, муболаға бўлмайди»[1].

Жаҳонда ривожланган давлатлар тажрибасидан маълумки, иқтисодиёт тармоқларини техник ва технологик жиҳатдан модернизация қилиш, ҳудудларни иқтисодий-ижтимоий ривожланишини таъминлашда бевосита инвестицияларнинг, хусусан тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларнинг ўрни ниҳоятда муҳимдир. Бу борада, инвестицион фаолликни рағбатлантиришнинг қулай механизмларидан бири - саноат зоналарини ташкил этиш ва уларни ривожлантириш ҳисобаланади. Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг (БМТ) Савдо ва ривожланиш бўйича Конференцияси (United Nations Conference on Trade and Development, UNCTAD) маълумотларига кўра, дунёда 5400 дан ортиқ йирик ва кичик турдаги саноат зоналари фаолият олиб бормоқда. Айни вақтда улар ҳудудлар иқтисодиётига жалб этиладиган инвестициялар ҳажмининг ўртача 25 фоизидан ортиғи айнан мазкур саноат зоналари ҳиссасига тўғри келади. Қолаверса, жаҳон иқтисодиётида муносиб ўрин эгаллаган ва конгломератлар ва йирик ишлаб чиқарувчилар ҳам саноат зоналари фаолиятини ривожлантиришга интилишади. Масалан, йирик саноат вакиллари ҳисобланган Sembcorp Industries, Ascendas-Singbridge (Сингапур) ва Mitsubishi, Sojitz ва Sumitomo (Япония) каби йирик ишлаб чиқарувчилар саноат зоналарига инвестиция киритиш орқали ўз молиявий ресурсларидан оқилона фойдланишади.

Кичик саноат зоналарида инвестицион фаолликни ошириш жараёни, саноат зонасида жойлашган корхоналарнинг стратегик мақсад ва вазифаларини тўғри шакллантириш орқали намоён бўлади. Бугунги кунда инвестицион фаолликни оширишга йўналтирилган қатор тадқиқотларда саноат ишлаб чиқариш жараёнини ривожлантиришнинг ташкилий-иқтисодий асосларини такомиллаштириш муҳим характер касб этади. Бунда корхоналарнинг моддий-техник базасини модернизациялаш, инновацион турдаги товар ва хизматлар

ишлаб чиқариш ҳажмини кенгайтириш, инвестицион омиллар интеграцияси ҳисобига бир бирлик маҳсулот ишлаб чиқариш учун кетадиган ўртача сарф-харажатлар ҳажмини пасайтириш билан боғлиқ қатор жараёнлар мавжуд. Аммо, саноат зоналарида инвестицион фаолликни оширишнинг шарт-шароитлари ва омилларини инвестицион жозибадорликнинг инвестицион фаолликни таъминлашга таъсири, саноат зоналарида инвестицион лойиҳаларни шакллантириш муаммоларини бартараф этишга таъсири билан боғлиқ каби омилларнинг инвестициялар самарадорлигини оширишга бевосита таъсири каби долзарб масалалар ўз илмий ечимини топмай қолмоқда. Ўзбекистонда саноат ишлаб чиқаришнинг тузилмавий таркибини ўзгартириш, саноат маҳсулотларини ишлаб чиқаришни аҳоли жон бошига ошириш ва саноат ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш тизимини қўллаб-қувватлашда саноат зоналарининг ўрни етакчи аҳамиятга эга.

Адабиётлар таҳлили

Саноат зоналарида инвестицион фаолликни ошириш имкониятлари бевосита ҳудуднинг инвестицион салоҳиятига боғлиқ. Бу борадаги интеграл боғлиқлик А.В.Бабанов томонидан амалга оширилган тадқиқотларда ўрганилган бўлиб, ҳудудларнинг инвестицион жозибадорлигини бошқариш механизми давлат, тармоқ ва ҳудуд миқёсида инвестор функцияларини бажарувчи корхона ва унга тенглаштирилган бошқа тузилмаларнинг фаолияти орқали белгилаб берилган[2]. С.М.Вдовиннинг илмий тадқиқот изланишлари орқали ҳудуд инвестицион жозибадорлигини таъминлашда иқтисодиётни бошқаришда юқори самара берувчи ёки бериши мумкин бўлган капитал қўйилмалар фаолияти ўрганилади. Бу борадаги тегишли хулосалар, инвестициялаш самарасини имкон қадар қисқа муддат ичида таъминлаш, мавжуд стратегияни оптимал самарадорлигини ошириш имкониятларини шакллантириш учун хизмат қилади[3]. Г.П.Литвинцева, А.А.Голдобина ўзларининг илмий тадқиқот изланишлари орқали инвестицион жозибадорликни ошириш омиллари ва усуллари билан боғлиқ жараёнларга эътибор қаратадилар. Тадқиқотчилар ўзларининг илмий изланишлари орқали инвестицион жозибадорликни ошириш танланган стратегияни оптимал самарадорлигига боғлиқ деган хулосага келадилар[4].

Мамлакатимиз иқтисодчи олимларидан Х.С.Асатуллаев, Б.О.Турсунов, А.А.Маманазаровлар ўзларининг илмий тадқиқот изланишлари орқали саноат зоналари нвестицион фаоллигини оширишнинг устувор йўналиши, инвестиция фаолиятини ҳукуқий тартибга солиш тизимини такомиллаштириш орқали намоён бўлади, шу сабабли бу борада инвесторларнинг манфаатларини ҳимоя қилиш ва илгари суришнинг муайян механизмларини ишлаб чиқиш талаб этилади деган хулосага келадилар[5]

Ш.И.Мустафакулов томонидан амалга оширилган илмий изланишларда инвестиция стратегиясини шакллантиришнинг мақсадга мувофиқлигига алоҳида эътибор қаратилади. Худудлар иқтисодиётининг рақобатдошлигини ошириш, инвестиция муҳитини яхшилаш, инвестиция рискларини камайтириш, кадрлар салоҳиятини ошириш инвестиция стратегиясини шакллантириш алгоритми сифатида қайд этилади[6]. Б.Т.Салимов, Б.Б.Салимовлар тадқиқотларида кичик саноат зонасида жойлашган корхоналарнинг энергия манбалари ва коммунал хизматларга уланиш тарифлари, хом ашё ва логистика харажатлари, шу билан бирга банкнинг фоиз кредитлари бўйича ставкалари инвестиция фаоллигини ошириш омили сифатида ўрганилган[7]. Ж.И.Каримқулов томонидан амалга оширилган тадқиқот натижаларига мувофиқ худудларга хорижий инвестицияларни жалб этиш мақсадида алоҳида имтиёзлар пакетини ишлаб чиқиш ва қўллаш, эркин иқтисодий зоналар учун берилган имтиёзларни “худуд омили” асосида қайта кўриб чиқиш лозимлиги эътироф этилади[8].

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси

Ўзбекистон Республикасининг 2030 йилгача комплекс ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш концепциясида, инвестиция сиёсатини амалга ошириш жараёнига мамлакат иқтисодий тараққётини таъминлашнинг асосий омили сифатида устуворлик берилган. Стратегияда мамлакатда бизнесни ривожлантириш учун қулай воситаларни шакллантириш, худудларни ривожлантириш учун иқтисодиётнинг устувор тармоқ ва соҳаларининг инвестицион фаоллигини ошириш, шунингдек, инвестицион фаолиятни қўллаб-қувватлашда самарали воситаларни шакллантириш тизимини яратиш зарурлиги қайд этилади.

Иқтисодиётнинг устувор тармоқ ва соҳалари бўйича устувор инвестиция сиёсати, инвестицияларни қўпайтириш ва ишлаб чиқаришни диверсификация қилишга йўналтирилган инвестицион қарорларнинг самарадорлигини талаб этади. Ўз навбатида бу борадаги амалий вазифалар янги технологияларни жорий этиш, саноат маҳсулотлари рақобатбардошлигини ошириш ва диверсификациялашга қаратилган инвестицияларнинг фаоллик даражасига боғлиқ.

Инвестиция лойиҳанинг қабул қилиниши ва амалга оширилишининг муваффақиятига таъсир кўрсатадиган асосий иштирокчилар: инвестиция лойиҳасини танлаш тўғрисидаги қарорга бевосита таъсир кўрсатадиган молиявий манфаатдор томонлар (акциядорлар, кредиторлар ва бошқа инвесторлар) қарорларни қабул қилишга бевосита таъсир кўрсатадилар.

Сўнгги йилларда инновацион фаолият кўрсаткичларининг ижобий томонга ўзгаришига карамай, Ўзбекистон Республикасида инновацион соҳа тараққиёти суръатлари замонавий тенденцияларга мос келмайди. Бу, авваламбор, бизнинг

республикамиз ҳали илмий-техник товарлар бозори тўла шаклланмаган бозор муносабатларига ўтиши билан изоҳланади. Бир томондан, бу инновацион тараққиёт учун зарур ресурс базасининг сустлиги ва етарли бўлмаган молиявий асос, солиқлар ва бюджет ҳамда нобюджет йигимлари учун юқори ставкалар белгиланиши ҳисобланади. Шу билан бирга инновацион тадбиркорлик бўйича ҳуқуқий ва норматив базанинг ҳали тугалланмаганлиги, инновацион тадбиркорлик субъектларининг умумий статуси йўқлигини ҳам таъкидлаш зарур.

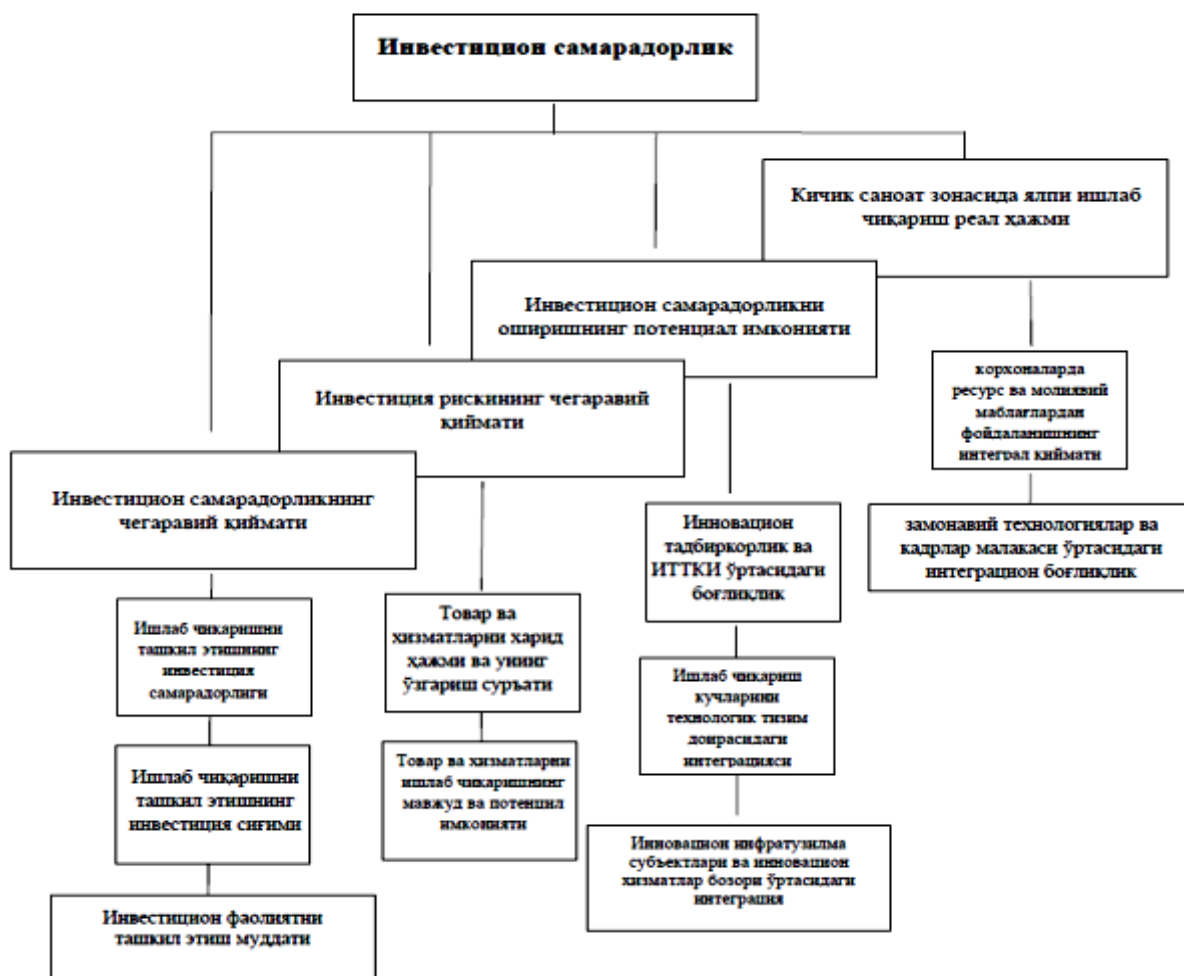
Иккинчи томондан эса, бу - инновацион корхоналар ва ташкилотларнинг ташқи муҳит ўзгаришларига тез мослаша олмаслиги, инновацион корхоналарда таркибий қайта тузиш ишларининг чўзилиши ёки ундан воз кечилиши, корхоналарда малакали илмий ва бошқарув кадрларнинг камайиши, стратегик бошқарув маданиятининг ва бизнес-режалаштиришнинг талаб даражасида эмаслиги кабиларни ҳам алоҳида кўрсатиш мумкин. Бундай ҳолатнинг объектив сабаби - инновацион тадбиркорлик тараққиёти ва инновацияларни бошқариш муаммоларининг методологик жиҳатдан ўрганиб чиқилмаганлигидир. Бундан ташқари, корхоналар инновацион фаоллигининг сусайиши маълум даражада инновацияларнинг етарли даражада самарадор эмаслигини ҳам характерлайди. Инновацион жараёнларни тадқиқ этишда навбатдаги асосий принципларни инобатга олиш зарур:

- давлат субсидияларини олишга даъвогар ишлаб чиқарувчилар ўртасидаги рақобат;

- “синергетик самара”га эришадиган корхоналарни молиялаштириш.

Инновацион жараёнларни тадқиқ этишда навбатдаги асосий принципларидан келиб чиқиб, “синергетик самара”га эришадиган корхоналарни молиялаштиришда кичик саноат зоналарида жойлашган корхоналарда ресурс тежамкорлигини таъминлаш, молиявий маблағлардан оқилона фойдаланиш, замонавий технологияларни қўллаш, кадрлар малакасини ошириш ва бошқа омиллардан фойдаланиш жараёнини тартибга солиш орқали инвестицион фаолликни ошириш мақсадида “Инвестицион самарадорликни оширишнинг синергетик модели”дан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. 1-расм.

КСЗда инвестицион самарадорликни оширишнинг синергетик модели инвестицион самарадорликни оширишнинг пироворд натижаси ҳисобланган ЯИЧҲга инвестиция rischi ва инвестицион самарадорликни оширишдаги омиллар таъсири ҳисобига инвестицион самарадорликни таъминлашнинг потенциал имкониятларини шакллантириш учун хизмат қилади. Масалан, инвестиция rischi ошиб борса, инвестициялардан олинadиган самарадорлик қандай ўзгаришини ҳисоблаш учун. Ушбу моделда инвестицияларни жалб қилишнинг потенциал имкониятларини ўрганиш талаб этилади.

1-расм. Кичик саноат зоналарида инвестицион самарадорликни оширишнинг синергетик модели

Манба: муаллиф томонидан тузилган

Бунда барча капитал қўйилмалардан келадиган натижа унинг барча алоҳида унсурлари ҳисобидан келадиган натижа ва унинг барча алоҳида унсурлари ҳисобидан келадиган кўрсаткичлардан юқори бўлади. Бунга қатъий белгиланадиган вазифаларни бажариш учун ресурсларни аниқ йўналтириш, воситалар айланишини тезлаштириш, шунингдек, инновацион фаолият ҳисобидан эришиш мумкин ва воситаларнинг қайтарилиши. Мазкур принципларни ҳисобга олиб, инновацион лойиҳаларни уларнинг иқтисодий самарадорлиги нуқтаи назаридан атрофлича баҳолаш зарур бўлади.

Хулоса ва таклифлар. Мамлакатимизда кичик саноат зоналарининг инвестицион жозибadorлигини таъминлашда қуйидаги вазифаларнинг амалий ижросини таъминлаш мақсадга мувофиқ:

- кичик саноат зоналарида ишлаб чиқаришни кластер асосида ташкил этиш орқалили синергетик самарага эришиш;
- кичик саноат зоналарида кичик бизнес субъектларига умумий хизмат кўрсатувчи тузилмаларни ташкил этиш;
- кичик саноат зоналаридаги тадбиркорлик субъектлари ўртасида

кооперацияни йўлга қўйиш ва бошқалар.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг 2018 йил 28 декабрдаги мамлакатимизни ривожлантиришнинг энг муҳим устувор вазифалари тўғрисидаги Олий Мажлисга Мурожаатномаси. <https://uza.uz/uz/posts/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyeevning-oliyasy-28-12-2018>
2. Бабанов А.В. Развитие механизма управления инвестиционной привлекательностью региона. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук., – М., 2013. 26 с.
3. Вдовин С.М. Инвестиционная привлекательность как фактор устойчивого развития региона. Экономический анализ: теория и практика. 41 (392) – 2014. – С. 20-27.
4. Jumaniyazov, I. T. (2021). The Progressive Foreign Experiments in the Activity of Sovereign Wealth Funds. *Annals of the Romanian Society for Cell Biology*, 109-116.
5. Jumaniyozov, I. (2018). Impact of Development Finance Institutions on Economic Growth: Implications for Reconstruction and Development Fund of Uzbekistan. *International Journal of Management Science and Business Administration*, 4(2), 84-88.
6. Jumaniyozov, I. (2020). ISSUES OF ENSURING THE TRANSPARENCY OF SOVEREIGN WEALTH FUNDS. *International Finance and Accounting*, 2020(5), 1.
7. Jumaniyazov, I. (2020). FOREIGN EXPERIENCE IN THE ACTIVITIES OF SOVEREIGN FUNDS. *International Finance and Accounting*, 2020(2), 1.
8. Jumaniyazov, I. T. (2021). Transparency Is A Key Indicator Of The Activity Of Sovereign Wealth Funds. *The American Journal of Management and Economics Innovations*, 3(05), 30-37.
9. Литвинцева Г.П, Голдобина А.А. Факторы и пути повышения инвестиционной привлекательности региона // Идеи и идеалы. – 2019. – Т. 11, № 4, ч. 2. – С. 243–266. – DOI: 10.17212/2075-0862-2019-11.4.2-243-266.
10. Asatullayev X.S, Tursunov B.O, Mamanazarov A.A. Korxonalarini rivojlantirish strategiyasi. *Darslik*. – Т.: “Iqtisod- Moliya”, 2019. 524-b.
11. Мустафулов Ш.И. Инвестицион мухит жозибадорлиги: назария, методология ва амалиёт.– Т.:«МАЪНАВИЯТ», 2017. 328-б.
12. Салимов Б.Т, Салимов Б.Б. Кичик саноат зоналарини барпо этиш ва ривожлантиришнинг ташкилий- иқтисодий асосларини такомиллаштириш. – Т.: Иқтисодиёт, 2020. – 135 б.
13. Каримкулов Ж.И. Вrics мамлакатларида эркин иқтисодий ҳудудлар орқали хорижий инвестицияларни жалб этиш механизми. “Халқаро молия ва

ҳисоб” илмий электрон журнали. № 2, апрель, 2019 йил.

14. Жуманиязов, И. Т. (2016). Основные задачи Фонда реконструкции и развития Республики Узбекистан. Наука, образование и культура, (7 (10)), 27-28.

15. Жуманиязов, И. Т. (2016). Направления использования средств Фонда реконструкции и развития Республики Узбекистан. Economics, (7 (16)), 28-29.

16. Jumaniyazov, I. T. (2022). O'zbekistonda davlat moliya tizimidagi islohotlar va rivojlantirish istiqbollari. Science and Education, 3(5), 1637-1645.

17. Inomjon Turaevich Jumaniyazov, & Bexruz Hazratov (2022). Foreign experience in the development of special economic zones in Uzbekistan. Science and Education, 3 (5), 1628-1636.

18. Jumaniyazov Inomjon Turaevich, & Juraev Maqsud Annaqulovich (2022). Korxonalarda moliyaviy qarorlar qabul qilish va risklarni baholash usullari. Science and Education, 3 (5), 1646-1654.

19. Jumaniyazov, I. T. (2019). The impact of Uzbekistan Reconstruction and development fund's expenditure on GDP growth. Science, research, development № 16. Monografiya pokonferencyjna.

20. Jumaniyazov, I., & Xaydarov, A. (2023). The importance of social insurance in social protection. Science and Education, 4(1), 1033–1043. Retrieved from <https://openscience.uz/index.php/sciedu/article/view/4941>

21. www.stat.uz- Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси расмий ахборот сайти маълумотлари.